

УДК 32.019.5

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА МОДЕРНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ЗМІ В ЧЕХІЇ

Олександр Чербан

*Київський національний торговельно-економічний університет,
кафедра філософських та соціальних наук
вул. Кіото, 19, 02156, м. Київ, Україна*

Наукова стаття аналізує питання, пов'язані з визначенням норм і принципів державного регулювання діяльності ЗМІ в Чеській Республіці в сучасних умовах. Головна ціль дослідження (яка і визначає її актуальність) полягала у визначенні базових методів механізмів регулювання роботи засобів масової інформації в Чеській Республіці. Основна увага приділялася вивченню як теоретичних аспектів цього питання, так і аналізу законодавчої, інституційної та організаційної практики.

Вивчення взаємодії засобів масової інформації та органів державної влади в Чехії проаналізовано крізь призму впливу засобів масової інформації на прийняття політичних рішень та визначення політики державних органів стосовно засобів масової інформації. Спираючись на практику роботи ЗМІ, доведено, що вплив засобів масової інформації в Чеській Республіці є значним, завдяки активній політичній культурі. Політика органів державної влади стосовно засобів масової інформації в Чеській Республіці базується на фундаментальних демократичних принципах. У результаті дослідження сформовано вичерпні висновки.

Ключові слова: ЗМІ, канали комунікації, соціальні інститути, інформаційний вплив, інформаційний простір.

Постановка проблеми. Проблема функціонування засобів масової інформації в демократичному суспільстві не є новою, оскільки й раніше були намагання знайти методи встановлення паритетних відносин між свободою слова, зберігання та поширення інформації, з одного боку, та державною цензурою з метою запобігання поширення персональних даних, недопущення дискримінації, поширення насильства, з іншого боку. Створення інституційних та нормативних умов, які б сприяли незалежному функціонуванню засобів масової інформації.

У сучасних умовах Чеська Республіка є прикладом високого рівня розвитку основних демократичних інститутів, зокрема свободи слова. Це створює сприятливі умови для розвитку ЗМІ та детермінує високу роль у суспільному та державному житті. Провідні міжнародні організації, що займаються вивченням та аудитом умов роботи мас-медіа дають позитивну оцінку Чеській Республіці за цим показником.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемі комплексного наукового аналізу сучасних тенденцій розвитку ЗМІ в модерних умовах (зокрема в Чехії та інших країнах Центральної Європи) присвячено низку досліджень та публікацій, серед яких варто відзначити наукові напрацювання таких учених, як Р. Андерсен, А. Бондарева, З. Буторова, Є. Глібовицький, Д. Матейка, Т. Петрів, М. Прудник, А. Чичановський. Водночас питання формування цілісного бачення функціонування інституту ЗМІ в Чехії та розуміння основних причин його високого рівня розвитку залишається відкритим та потребує подальшого дослідження.

Мета і актуальність дослідження. Чехія за багатьма історичними, політико-управлінськими, соціокультурними, правовими характеристиками є подібною до України, тому досвід побудови її взаємодії між державою та ЗМІ може бути адаптивним в межах вітчизняної практики. Крім того, в контексті євроінтеграційних процесів важливо побудувати цілісне бачення основних тенденцій розвитку в інформаційному просторі прогресивних

країн-членів Євросоюзу, зокрема країн Центральної Європи, до яких належить Чеська Республіка.

Метою дослідження є цілісний науковий аналіз модерних тенденцій розвитку мас медіа в Чеській Республіці. У відповідності до мети постають такі *завдання*:

- оцінка загального розвитку інституту ЗМІ рівня свободи слова за допомогою показників міжнародних рейтингів («Freedom House», «Reporter Without Borders»);
- оцінка суспільно-політичної ролі чеських мас медіа та їх місця в політичній системі Чехії.

Матеріали і методи. Для виконання поставлених мети та завдань було використано відповідний методологічний інструментарій. По-перше, історичний метод – оцінка історичної ретроспективи розвитку інституту ЗМІ в Чехії. По-друге, системний метод – науковий аналіз ЗМІ як функціонального компонента політичної системи. По-третє, загальнонаукові методи досліджень: аналіз, синтез, узагальнення та абстрагування.

Джерельною базою наукової статті стали наукові та публіцистичні матеріали, а також статистичні та рейтингові дані міжнародних організацій «Freedom House» та «Reporter Without Borders»

Виклад основного матеріалу. Як зазначає, Ольга Греськів, роль ЗМІ в суспільстві є унікальною, через здатність трансформувати громадську думку та видозмінювати інформаційні повідомлення, які надсилають до них соціальні інститути. Зважаючи на це, ЗМІ не лише впливають на формування соціальних реалій, але й володіють інструментами відображення цих реалій [3]. При цьому через специфіку інформаційної діяльності мас-медіа це відображення вносить елемент інтерпретації, закладаючи тим самим новий етап взаємовпливу медіа та соціальних інститутів [5, с.7].

Чехія в розрізі цього питання є одним із найбільш показових прикладів, оскільки високе значення чеських мас-медіа в інформаційній сфері, інформаційний вплив на розвиток соціальних інститутів важко переоцінити. Водночас оцінка модерного етапу розвитку інституту ЗМІ в Чехії повинна спиратися на розуміння ключових факторів політичних процесів у країні, історичних та культурних особливостей чеського суспільства. Варто зазначити, що Чехія володіє певними унікальними для регіону Центрально-Східної Європи характеристиками. Так, доречно вказати на успішний досвід побудови консолідованої демократії не тільки після розпаду соціалістичного табору, але й у міжвоєнний період, що заклало міцні ліберально-демократичні традиції, зокрема детермінувало специфіку розвитку ЗМІ.

У цьому контексті важливо зазначити, що незалежні ЗМІ Чехії відіграли важливу роль у трансформаційних процесах, зокрема в період падіння авторитарного режиму в Чехословаччині та постсоціалістичного конструювання нової політичної системи (1980–1990-ті рр.), а також на сучасному етапі розвитку чеської державності. Зважаючи на це, є змога виокремити три основні аспекти впливу чеських мас медіа на демократичні трансформаційні ініціативи:

- інформаційний супровід процесу реформування політичних інститутів, що проявляється у представленні для громадськості фактів та новин про перебіг, основні проблеми та результати реформ;
- формування та підтримка своєрідної «платформи» для обміну думками та представленню альтернативних ідей щодо напрямів та стратегії впровадження реформ;
- вплив на зміну політичної культури громадян країни, активізація соціально значимої діяльності, формування нової світоглядної позиції суспільства.

Багато в чому ця тенденція пов'язана з розпочатою ще в 1990-х рр. і остаточно реалізованою на початку 2000-х рр. програмою з роздержавлення ЗМІ. Це стало передумовою до того, що натеper абсолютна більшість чеських мас-медіа представляють приватний сектор.

При цьому завдяки нормативним та політичним важелям уряд ізолював цей процес від впливу великого бізнесу Чехії, що забезпечило некомерційний характер цієї реформи.

При тому, що більшість чеських ЗМІ є приватними організаціями, в межах планування витрат із державного бюджету Чехії передбачено виділення та виконання дотацій, що направлені на фінансування діяльності незалежних мас-медіа. Таким чином, завдяки бюджетним вливанням мінімізовано вплив бізнес структур на діяльність ЗМІ і сформовано запобіжні механізми для протидії маніпуляції суспільною свідомістю олігархічними та бізнесовими групами задля реалізації власних фінансових чи політичних інтересів.

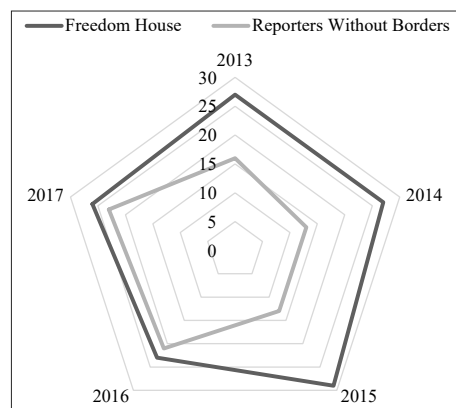
Важливою характеристикою й основною тенденцією сучасного розвитку ЗМІ в Чехії є висока значимість у суспільно-політичній сфері. Загалом, доречно зазначити, що чеські мас-медіа є одним із головних суб'єктів контролю за діяльністю вищих органів державної влади (уряд та органи виконавчої влади, парламент, президент) та судової системи. Таким чином, поряд із інформативно-просвітницькою функцією чеські мас-медіа виступають у ролі «критика влади». Загалом, у Чеській Республіці є всі необхідні передумови як для стабільної діяльності мас-медіа так і для санейного та превентивного впливу на функціонування системи органів державної влади.

Це підтверджується високими показниками в рейтингах свободи слова та свободи ЗМІ. Так, за підсумками 2017 року Чехія займає 26-те місце в рейтингу країн світу за розвитком свободи ЗМІ за версією «Freedom House», а також 23-тє місце за всесвітнім індексом свободи преси за версією «Reporters Without Borders». Під час детального вивчення цих рейтингів очевидними є високі позиції в рейтингах Чехії протягом останніх 5 років (див. таблиця 1). Водночас необхідно констатувати певне погіршення показників Чехії в обох рейтингах протягом 2016–2017 рр., хоча варіація показників і не є значною (див. таблиця 1).

Таблиця 1

Позиції Чеської Республіки в загальносвітових рейтингах за показниками розвитку ЗМІ («Freedom House», «Reporters Without Borders»)

Рік	«Freedom House» Рейтинг країн світу за рівнем свободи ЗМІ	«Reporters Without Borders» Всесвітній індекс свободи преси
2013	27	16
2014	27	13
2015	29	13
2016	23	21
2017	26	23

Крім того, ця тенденція має під собою ще й нормативне підґрунтя. Так, у серпні 2011 р. чеським парламентом було внесено відповідні поправки до Закону «Про охорону особистої інформації», згідно з якими незалежні ЗМІ мають право на прослуховування та пошук інформації про посадову діяльність вищих державних посадовців та уряду. Але важливо зазначити, що оприлюднення таких даних вважається виправданим лише у разі так званого «громадського інтересу». У такий спосіб мас-медіа мають можливість попереджувати та фіксувати злочинну діяльність представників владних структур (хоча в окремих випадках публікації можна оскаржити у суді) [4]. Паралельно зі змінами до нормативно-правових актів, урядом Чеської Республіки протягом 2010–2017 рр. проводилась активна робота за напрямом удосконалення механізмів та підтримки демократичних умов роботи незалежних ЗМІ шляхом упровадження відповідних програм та директив.

При цьому навіть інформаційна роль ЗМІ в Чехії направлена на формування альтернативного джерела даних та знань про той чи інший процес / явище / подію. Наприклад, протягом 2003–2004 рр. напередодні вступу Чехії до Євросоюзу з'явилася низка друкованих видань, радіо- та телепрограм, які поширювали сюжети про економічні та політичні аспекти функціонування ЄС. Однак, на відміну від владних структур та державних джерел інформації, які пропагували лише позитив євроінтеграції країни, чеські ЗМІ активно роз'яснювали й можливі негативні наслідки приєднання до ЄС [7]. Екс-радник чеського уряду Йозеф Матейка (2004–2006) з питань взаємодії зі ЗМІ наголошує, що саме така позиція ЗМІ й дала змогу здобути підтримку населення на референдумі щодо вступу країни до ЄС, водночас це призвело також до різкого збільшення рівня євроскептицизму в чеському суспільстві [7].

У контексті цієї проблематики доречним є представлення висновків чеського журналіста та екс-речника Адміністрації Президента Чеської Республіки (1992–1993) Яна Беднара: *«Мас медіа допомагають формувати громадську думку та впливають як на суспільне життя, так і на політику. У незалежній роботі цих медіа в країні зацікавлені всі демократичні політичні сили. Новини та інформаційні програми, запропоновані суспільними медіа, служать усьому суспільству та не можуть піддаватися впливу будь-яких секторальних інтересів»* [6].

Висновки. Таким чином, сучасна Чехія є зразковим та репрезентативним прикладом забезпечення необхідної платформи для ефективної діяльності ЗМІ. Репрезентативними ознаками розвитку інституту мас-медіа Чехії на сучасному етапі, що проявляються під час його цілісного наукового оцінювання, високе значення ЗМІ в суспільно-політичному житті країни, високі демократичні стандарти забезпечення діяльності (що підтверджується міжнародними рейтингами «Freedom House» та «Reporter Without Borders») та ліберальна політика уряду за цим напрямом, наявність дієвих фінансових та правових основ функціонування інституту мас-медіа. Як результат, так конфігурація взаємодії державних структур, соціальних інститутів та мас-медіа є одним із ключових чинників економічного, соціального та політико-правового прогресу Чеської Республіки в умовах глобалізації.

Перспективи подальших наукових розвідок. У подальшому набуває актуальності виокремлення системних елементів політики Чеської Республіки щодо регулювання діяльності ЗМІ (а саме особливостей законодавчої роботи, взаємодії мас-медіа з владними інституціями, особливостей впровадження стратегічних програм у сфері мас-медіа), які є адаптивними до вітчизняних реалій і можуть бути впроваджені в Україні.

Список використаної літератури

1. Freedom House: Freedom of the Press / official website «Freedom House». URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/freedom-press->
2. Worldwide Press Freedom Index / Reporters Without Borders. URL: <https://rsf.org/en/ranking>
3. Греськів О.О. Публікації в інтернет-ЗМІ як інструмент формування іміджу інституції. Науково-практична інтернет-конференція, Харків, НБ ХНМУ, 5–12 жовтня 2015 р. URL: <http://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/9968/1/Греськів.pdf>
4. ЗМІ Чехії можуть прослуховувати телефони політиків-злочинців / «24-й канал». URL: https://24tv.ua/zmi_chehiyi_mozhut_prosluhovuvati_telefoni_politikivzlochintsiv_n120229
5. Матюшина А.В. Соціокультурна роль мас-медіа у формуванні громадянського суспільства в Україні: комунікативний дискурс : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій. Київ, 2009. 16 с.
6. Підтримка суспільного мовлення можлива лише за умови його популярності, – голова Ради Чеського телебачення. Суспільне – detector.media. URL: http://stv.detector.media/dosvid/movnyku_svitu/pidtrimka_suspilnogo_movlennya_mozhliva_lishe_za_umovi_yogo_populyarnosti_golova_radi_cheskogo_telebachennya/
7. Прудник М. Свобода преси як вияв політичного розвитку. Віче. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/774/>

**ANALYSIS AND ASSESSMENT OF MODERN MEDIA TRENDS
IN THE CZECH REPUBLIC****Oleksandr Cherban**

*Kyiv National University of Trade and Economics,
Department of Philosophy and Social Sciences
Kyoto str., 19, 02156, Kyiv, Ukraine*

This scientific article analyzes the issues connected with the definition of norms and principles of state regulation of media activities in the Czech Republic in modern conditions. The main goal of the study (which determines its relevance) was the identification of basic methods for regulating the work of the media in Czech Republic. The emphasis was on studying both the theoretical aspects of this problem, and the analysis of domestic legal, institutional and organizational practices.

The study of the interaction of the media and public authorities is analyzed in the study of the influence of the media on the adoption of political decisions and the definition of the policy of state authorities, in relation to the media. With empirical evidence it is proved that the influence of the mass media in the Czech Republic is influential, due to the active political culture. The policy of public authorities, as regards the mass media in the Czech Republic, is based on fundamental democratic principles. As a result of the study, exhaustive conclusions are drawn.

Key words: mass media, communication channels, social institutes, information influence, information space.